

LYTINIO IDENTITETO SAMPRATA IR JOS PROBLEMATIKA ŠIUOLAIKINĖJE TEISĖJE

Daiva Petrėnaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės institutas
Elektroninis paštas: daiva.petrenaite@gmail.com

Pateikta 2016 m. spalio 30 d., parengta spaudai 2017 m. gegužės 29 d.

DOI: 10.13165/JUR-17-24-1-08

Santrauka. *Lytinis identitetas svarbus kiekvieno asmens gyvenime, kadangi tikrasis savęs suvokimas lytine prasme atveria kelią savirealizacijai socialinėje aplinkoje. Tačiau šiai temai Lietuvoje dėmesio stokojama, ji yra pakankamai nauja ir mažai analizuota. Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti lytinio identiteto sampratą ir įtvirtinimo problemas šiuolaikinėje teisėje. Tyrimas atkleidė, kad lytinio identiteto sąvoka neapsiriboja vien tik fizine žmogaus lytimi, o leidžia žvelgti į žmogaus vidinį asmeninį savo lytiškumo suvokimą. Kadangi lietuvių kalboje neturime tikslaus anglų kalbos termino „gender“ apibrėžimo, bandoma apsiriboti sąvoka „socialinė lytis“. Kita vertus, ir „gender“ termino reikšmė anglų kalboje yra daugialypė ir apibrėžiama kaip giminė, fizinis ir / ar socialinis moteriškos ar vyriškos lyties būvis, psichologiniai ir / ar socialiniai lyties tapatybės aspektai ir kt. Svarbiausi tarptautiniai žmogaus teisių dokumentai neįvardija draudimo diskriminuoti dėl lytinio identiteto, tačiau, atsižvelgiant į modernios visuomenės gyvenimo aktualijas ir tai, kad diskriminavimo pagrindų sąrašas nėra baigtinis, šių dokumentų nuostatos gali būti aiškinamos apimant ir draudimą diskriminuoti lytinio identiteto pagrindu. Lytinio identiteto svarba turi būti akcentuojama ne vien tik svarstant ir kuriant tam tikras „deklaracijas“, o pirmiausiai užsiimant švietėjiška visuomenės veikla.*

Reikšminiai žodžiai: *lytinis identitetas, lytis, socialinė lytis, transseksualas.*

Įvadas

Lytinis identitetas svarbus kiekvieno asmens gyvenime, kadangi tikrasis savęs suvokimas lytine prasme atveria kelią savirealizacijai socialinėje aplinkoje. Tačiau dažniausiai tai vis dar tapatinama tik su transseksualiais¹ asmenimis, kadangi jų psichologinė lytis² nesutampa su biologine³, nors lytinis tapatumas reikšmingas kiekvienam žmogui, nepriklausomai nuo jo požiūrio į lytiškumą. Naują reikšmę lytinis identitetas įgavo taip pat tuomet, kai, modernioje visuomenėje išryškėjus seksualumo ir kūno demonstravimo kultui, netradicinės lytinės orientacijos žmonės pradėjo reikalauti savo teisių legalizavimo⁴. Greta lesbiečių, gėjų, biseksualų, transseksualų, jungiasi ir neįprastos lytinės orientacijos asmenys, vadinamieji „queer“⁵, nepriskiriami nei vienai iš šių kategorijų. Kaip tokios kovos rezultatus galime įvardinti tai, kad kai kurios pasaulio (pvz., Jungtinės Amerikos Valstijos) ir Europos valstybės švelnina savo poziciją dėl šeimos sąvokos⁶, tos pačios lyties asmenų santuokų sudarymo⁷, trečiosios (neapibrėžtos) lyties registracijos pripažinimo⁸, lyties keitimo⁹ ir pan. Kita

- 1 Tarptautinėje ligų klasifikacijoje tai įvardijama kaip „noras gyventi kaip priešingos lyties asmuo ir būti juo laikomam, paprastai lydima diskomforto dėl savo gydomam (-ai) hormonais bei chirurgiškai, kad kūnas kiek galima labiau atitiktų pasirinktą lytį“. TLK-10-AM / ACHI / ACS elektroninis vadovas. [žiūrėta 2015-07-15] <http://ebook.vlk.lt/e.vadovas_2014/index.jsp?topic=/lt.webmedia.vlk.drg.icd.ebook.content/html/icd/ivadas>.
- 2 Psichologinė lytis reiškia, kaip asmuo save suvokia lytine prasme, su kuo tapatina.
- 3 Biologinė lytis yra nulemta žmogaus anatomijos, kuri nustatoma pagal žmogaus išorinius ir vidinius lytinius organus, chromosomas ir pan.
- 4 Žr., pvz., SLACK, K. *Liberalism Radicalized: The Sexual Revolution, Multiculturalism, and the Rise of Identity Politics*, 2013. [žiūrėta 2016-01-02]. <<http://www.heritage.org/research/reports/2013/08/liberalism-radicalized-the-sexual-revolution-multiculturalism-and-the-rise-of-identity-politics>>.
- 5 Ši sąvoka turi įvairias reikšmes. Tačiau autorė remiasi žymaus sociologo prof. dr. Artūro Tereškino apibrėžta queer samprata: „Literatūriniu požiūriu Q vardas žymi neįprastumą. Dažniausiai Q terminas vartojamas nurodyti asmenims, kurių seksualinė orientacija arba / ir lyties identitetas skiriasi nuo priimtos normos. Šiandien Q apibrėžia įsivaizduojamą, kultūriškai konstruojamą lyties tapatumą bei seksualinę orientaciją. Q sąvoka aprėpia asmenis, kurie yra biseksualai, transgenderiai (transgendered persons), turi tarplytinę (intergender) arba daugialytinę (multiple gender) orientaciją (vadinamasis LGBT – lesbian, gay, bisexual, transgendered). <...> Q teorija neigia hegemoninius teiginius apie natūralią lyties gimtį, kritikuoja genetines preferencijas. Q požiūriu lytis yra performatyvi ir čia kritikuojamas tradicinis binarinis lytiškumo skirstymas: homoseksualai / heteroseksualai bei, atitinkamai, vyrai / moterys. Q pažeidžia hetero / homo dichotomiją ir atitinka postmodernios feminizmo plėtos kontekstą“. [žiūrėta 2016-03-15]. <<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:5H5smLCT0CYJ:lsc.su.lt/old/downloads/%27Queer%27.doc+%&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=us>>.
- 6 Žr. pvz., Europos Žmogaus teisių teismo bylas Johnston v. Ireland (1986), Marckx v. Belgium (1979), X, Y & Z v. the United Kingdom (1997) ir kt.
- 7 Žr., pvz., Junginių Valstijų Aukščiausiojo Teismo bylą Obergefell v. Hodges, 2015.
- 8 Žr. Australijos Aukščiausiojo Teismo bylą NSW Registrar of Births, Deaths and Marriages v Norrie, 2014.
- 9 Pz., lyties keitimas nėra įteisintas Monake, Albanijoje, Makedonijoje, Armėnijoje ir kt. (žr. Trans

vertus, toks teisių ir laisvių legalizavimas kelia daugybę problemų, kurios susijusios su kitų asmenų teisių pažeidimu¹⁰, asmens tapatybės identifikavimo klausimais¹¹, privataus gyvenimo atskleidimu¹² ir kt.

Pažymėtina, kad Lietuvoje lytinio identiteto temai dėmesio stokojama, ji yra pakankamai nauja. Ši sąvoka nėra apibrėžta ir vartojama Lietuvos teisės aktuose. Tokią situaciją lemia ne tik visuomenės tolerancijos stoka¹³, bet ir politikų nenoras priimti reikiamus teisės aktus. Pagrindas temos naujumui ir aktualumui yra ir tai, kad lytinio identiteto samprata nėra analizuota Lietuvos mokslininkų darbuose, išskyrus tam tikras, psichologija grindžiamas, analizės¹⁴. Užsienio autorių darbuose lytinis identitetas analizuojamas taip pat daugiau psichologiniais, kultūriniais aspektais¹⁵. Viena iš naujesnių literatūros šaltinių yra Justin Healey knyga „Sexual orientation and gender identity“, kur autorius akcentuoja lygias visų asmenų teises, kartu ir lesbiečių, gėjų, biseksualių, transeksualių ir interseksualių. Autorius pabrėžia biologinės lyties (sex) ir socialinės lyties (gender) skirtumus: „lytis (gender) yra daugiau komplikuota. Tai sudėtingas tarpusavio ryšys tarp individo lyties (biologinės lyties) ir vidinio savęs suvokimo kaip vyriškos, moteriškos, abiejų arba nė vienos (lytinės tapatybės), taip pat matomo savęs pateikimo ir elgesio (lytinės saviraiškos), susijusių su tokiu suvokimu“¹⁶.

Rights Europe Index, 2015. [žiūrėta 2016-04-12]. <http://tgeu.org/wp-content/uploads/2015/05/trans-map-Side-B-may-2015_image.png>.

- 10 Žr., pvz., AUBIN, M. Defying Classification: Intestacy Issues for Transsexual Surviving Spouses, 2003, Oregon Law Review, Vol. 82, Issue 4, 1155-1190. [žiūrėta 2016-01-12]. <http://heinonline.org/skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?handle=hein.journals/orglr82&div=39&start_page=1155&collection=journals&set_as_cursor=8&men_tab=srchresults> arba žr. Europos žmogaus teisių teismo bylą H. prieš Suomiją (2013).
- 11 Žr., pvz., HAYNES, JAMES A. Identification Problems and Voting Obstacles for Transgender Americans, 2003, Indiana Journal of Law and Social Equality. [žiūrėta 2016-03-14]. <<http://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1007&context=ijsle>> arba žr. Francis Duval Smith, Perioperative Care of Transgender Patient, 2015, Aorn Journal, The Official Voice of Perioperative Nursing. [žiūrėta 2016-03-26]. <<http://www.aornjournal.org/article/S0001-2092%2815%2901117-5/fulltext>>.
- 12 Žr., pvz., SEIBUTYTĖ, A.; NAVICKAS, A.; GRIGONIS, S. Lyties tapatumo sutrikimo (transseksualumo) ypatumai (Literatūros apžvalga), Medicinos teorija ir praktika, 2013 – T. 19 (Nr. 1), p. 72–80.
- 13 Žr. pvz., JANKAUSKAITĖ, M. Homofobija ir akademinis jaunimas Lietuvoje: vertybinių nuostatų tyrimas. [žiūrėta 2015-12-02]. <http://www.lsc.vu.lt/assets/leidiniai/index69d5.html?show_content_id=493>.
- 14 Žr. NARAUSKAITĖ, G. (VDU), „Transgender tapatybių diskursas: camp estetikos, lyties performatyvumo teorinės perspektyvos“, Logos, 2015 m. sausis–kovas. [žiūrėta 2015-07-26]. <http://www.litlogos.eu/L82/Logos_82_216_222_Narauskaite.pdf>.
- 15 Pz., JACOBS, S. E.; THOMAS, W.; Lang, Sabine. Two-spirit People– Native American Gender Identity, Sexuality, and Spirituality. Urbana: University of Illinois Press, 1997; BIEGEL, S. The Right to Be Out – Sexual Orientation and Gender Identity in America’s Public Schools. Minneapolis, Minn.: University of Minnesota Press, 2010.
- 16 HEALEY, J. Sexual Orientation and Gender Identity. Australia: The Spinney Press, 2014, 3.

Viena iš reikšmingesnių knygų yra ir Beverly L. Miller „Gender identity: disorders, developmental perspectives and social implications“¹⁷, kur pateikiama skirtingų autorių straipsniai, apibūdinantys lytinį identitetą kaip asmenybės procesą, kaip sankirtą tarp biologinės ir socialinės lyties tarp transseksualių asmenų, lytinę disforiją ir pan.

Savęs suvokimas lytine prasme, t. y. lytinis identitetas bei jo svarba asmens gyvenime neabejotina, tačiau kartu iškelia diskusijas ir problemas, susijusias su biologinės lyties neatitikimo socialinei lyčiai klausimais, kurie sukelia dar didesnę savo teisių neapibrėžtumą. Ir pati lyties sąvoka, kaip matysime vėliau, analizuojant ją anglų kalboje, turi tam tikrų neaiškumų.

Todėl šio straipsnio tikslas – išanalizuoti lytinio identiteto sampratą ir įtvirtinimo problemas šiuolaikinėje teisėje. Tyrimo objektas – lytinio identiteto samprata bei problematika šiuolaikinėje teisėje. Siekiant šio tikslo, pirmiausiai autorius analizuoja lytinio identiteto sampratą, sąvokų „sex“ ir „gender“ apibrėžimo problematiškumą. Galiausiai nagrinėjama lytinio identiteto pripažinimo bei įteisinimo problemos ir perspektyvos.

Straipsniui parengti buvo taikyti šie metodai: mokslinės literatūros, teisės aktų, teismų praktikos analizė, lingvistinis, loginis, apibendrinimo metodai. Mokslinės literatūros šaltinių analizė, lingvistinis bei loginis metodai padėjo apibūdinti ir išanalizuoti lytinio identiteto sąvoką, atskleisti lyties apibrėžimų problematiką anglų kalboje. Teisės aktų analizė taikoma atskleisti analizuojamos sąvokos įtvirtinimo probleminius aspektus teoriniame lygmenyje, teismų praktikos analizė – praktiniame jų įgyvendinime. Loginis ir apibendrinimo metodai taikyti pateikiant apibendrinimus bei išvadas, išskiriant pagrindines problemas.

Lytinio identiteto samprata

Lytinis identitetas (lytinis tapatumas ar lyties tapatybė) dažniausiai aiškinamas kaip asmens suvokimas, kas jis yra lytine prasme. J. Lehtonen teigimu, „terminas *lytinis identitetas* nurodo tai, kuo žmonės suvokia save esant: moterimi, vyru, kažkuo per vidurį ar anapus šių kategorijų. Lyčių pliuralizmą pabrėžia ir tai, kad žmonės įvairiais būdais išreiškia savo vyriškumą ir moteriškumą, ir tai, kad kiti žmonės skirtingais būdais juos suvokia“¹⁸.

Europos Parlamento pažymoje apie transseksualių teises ES valstybėse narėse lytinis identitetas apibūdinamas kaip „vidinis ir individualus asmens lyties suvokimas, kuris gali sutapti arba nesutapti su lytimi gimus, įskaitant asmeninį savo kūno suvokimą (kuris gali apimti, jei laisvai pasirinkta, kūno išvaizdos modifikavimą ar funkciją mediciniais, chirurginiais ar kitais būdais), ir kiti išraiškos būdai, įskaitant

17 Series: Social Issues, Justice and Status. Hauppauge, N.Y.: Nova Science Publishers, Inc. 2014.

18 LEHTONEN, J. Seksualinė ir lyčių įvairovė mokyklose bei darbo aplinkoje. Heteronomijos hegemonija (Homoseksualių žmonių socialinė atskirtis ir diskriminacijos patirtys). Kaunas: VDU, 2007. p. 20.

apsirengimą, kalbą ir manieras¹⁹. Taigi transseksualūs asmenys savo neatitiktą psichologinei lyčiai gali išreikšti šiais būdais: persirengimu, bendravimo manieromis, naudojantis medicinine intervencija hormonų pagalba arba lyties keitimo operacijomis. Pirmieji du nėra pavojingi asmens sveikatai, tačiau hormoninė intervencija ir lyties keitimas gali padaryti negrįžtamos žalos asmeniui bei jo sveikatai²⁰.

Kalbėdami apie inovacijas lyčių tyrimuose mokslininkai lytinio identiteto sąvoką tapatina ir su lytiškumu, ir su socialine lytimi: „Sociokultūrinė (socialinė) lytis / lytiškumas / lytinis identitetas (angl. *gender*) – apibūdina lyčių savybes, jų socialinius vaidmenis bei lytims priskiriamų moteriškumo ar vyriškumo savybių supratimą, lyties tapatumą, pasižymintį skirtingomis psichologinėmis savybėmis ir skirtingais elgsenos polinkiais <...> Socialinė lytis kinta bėgant laikui, veikiama socialinių normų, socialinio statuso, etniškumo, išsimokslinimo, institucinio šališkumo ir visuomenės gerovės. Socialiniai lyčių skirtumai – biologinių skirtumų socialinis įprasminimas: „moteriški“ ar „vyriški“ vaidmenys, darbai, profesijos, elgsenos, charakterio savybės ir pan. Lytinis tapatumas – tai asmens supratimas, ką jam / jai reiškia būti vyru ar moterimi. Asmens lytinio tapatumo dalis yra jo lytinė (seksualinė) orientacija, t. y. žmogaus fizinis potraukis tos pačios, priešingos ar abiejų lyčių asmenims“²¹.

Europos žmogaus teisių komisaras pabrėžia, kad „Lytinis identitetas yra vienas iš svarbiausių gyvenimo aspektų“²². Pasak Europos pagrindinių laisvių agentūros, „Oficiali gimimo lytis (vyriškoji ar moteriškoji) pagrįsta mūsų fizinėmis savybėmis. Tačiau ji gali nesutapti su lyties tapatybe – tai yra su tuo, kaip asmuo jaučiasi ir ką galvoja apie savo lytį. Translytis žmogus – tai asmuo, kurio lyties tapatybė skiriasi nuo gimimo lyties ir (arba) kuris reiškia savo lyties tapatybę kitokiais būdais nei gimimo lyčiai būdingi būdai. Translytis žmogus gali reikšti savo lyties tapatybę įvairiais būdais. Norint, kad fiziniai pokyčiai būtų ilgalaikiai, gali būti pasirinkta operacija ir gydymas hormonais. Tam gali prireikti kelerių metų ir tai ne visada susiję su visišku lyties pakeitimu. Lyties tapatybė taip pat gali būti reiškiamą pasitelkiant aprangą ir kosmetiką (vadinamasis „persirengimas kitos lyties drabužiais“ arba „transvestizmas“)²³. Lyti-

19 Transseksualių asmenų teisės ES valstybėse, 2010. [žiūrėta 2015-07-29]. <<http://www.lgbt-ep.eu/wp-content/uploads/2010/07/NOTE-20100601-PE425.621-Transgender-Persons-Rights-in-the-EU-Member-States.pdf>>.

20 Žr. BATTY, D. Sex changes are not effective, say researches, 2004. [žiūrėta 2016-04-02]. <<http://www.theguardian.com/society/2004/jul/30/health.mentalhealth>>.

21 Inovacijos lyčių tyrimuose – galimybė kurti naujas žinias ir skatinti naujovių kūrimą: lyties terminologija mokslo tyrimuose, 2014. [žiūrėta 2015-07-29] <<http://www.projectinteger.com/en/inovacijos-lyciu-tyrimuose-galimybė-kurti-naujas-zinias-ir-skatinti-naujoviu-kurimalyties-terminologija-mokslo-tyrimuose>>.

22 Issue Paper by Thomas Hammarberg, Council of Europe Commissioner for Human Rights. Human Rights and Gender Identity, 2009. [žiūrėta 2015-07-12] <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1476365>>.

23 Translyčiams žmonėms kylančios problemos, 2009. [žiūrėta 2015-07-26]. <http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1228-Factsheet-homophobia-transgender_LT.pdf>.

nis identitetas gali būti apibrėžiamas ir kaip „kiekvieno žmogaus vidinė ir asmeninė lytinė patirtis. Tai suvokimas būti moterimi, vyru, ir tuo, ir tuo, nė vienu iš jų, ar kur nors anapus lyčių spektro“²⁴.

Lytinio identiteto svarbą akcentuoja ir medicinos srities mokslininkai, pabrėždami, kad „lytinis identitetas yra svarbus socialinis veiksnys, turintis įtakos sveikatai <...> Išankstinis nusistatymas, stigma, transfobija, diskriminacija ir smurtas prieš transseksualus kuria skirtingus gyventojų socialinės atskirties lygmenis, apibrėžtus pagal lytinį identitetą, įskaitant sveikatos priežiūros reguliavimą“²⁵. Todėl, medikų teigimu, didesnę dėmesį tam skirti turėtų Pasaulinė sveikatos organizacija, kadangi ypatingai transseksualūs asmenys yra diskriminuojami sveikatos priežiūros paslaugų sferoje²⁶.

Pažymėtina, kad visi šie apibrėžimai parodo, jog lytinis identitetas, tapatinant jį su socialine lytimi, nors ir palaiko moteriškumo ir vyriškumo standartus, tačiau kartu suvienodina abiejų lyčių skirtumus ir ragina atsisakyti binarinės lyčių sistemos.

Analizuodami JAV teismų sprendimus transseksualių asmenų byloje, Levasseur, M. Dru pabrėžė, kad svarbu atsisakyti binarinės lyčių sistemos, nes „transseksualai nusipelno turėti savo identitetus, kurie turi būti įtvirtinti teisėje. Jie nusipelno pagarbos privatumui, bet ne išsamiai kūno analizei“²⁷. Todėl jie siūlo labiausiai apsaugančią sąvoką teismams: „Lytis (sex – aut. pastaba) yra daugialypė, ir iš keleto veiksmių, lemiančių lytį, lytiniam identitetui turi būti suteiktas prioritetas, kaip vienas svarbiausių lyties biologinių veiksmių“²⁸.

Taigi lytinio identiteto sąvoka siejama su lytimi socialine prasme ir daugiau problemų kelia transseksualiems asmenims. Kita vertus, ir pati socialinės lyties sąvoka kelia daug neaiškumų anglų kalboje vartojant sąvokas „sex“ ir „gender“. Todėl kitame skyriuje bus analizuojama šių sąvokų vartojimo problematiškumo aspektai.

Sąvokų „sex“ ir „gender“ reikšmių problematika

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne sąvoka „lytis“ apibrėžiama kaip 1. „viena iš dviejų gyvųjų būtybių skirtybių (vyriškoji ar moteriškoji); 2. forma; išvaizda“²⁹. Lie-

24 Ontario Human Rights Commission. Gender identity and gender expression. [žiūrėta 2015-07-26]. <<http://www.ohrc.on.ca/en/gender-identity-and-gender-expression-brochure>>.

25 PEGA, F.; VEALE, J. F. The Case for the World Health Organization's Commission on Social Determinants of Health to Address Gender Identity, American Journal of Public Health | March 2015, Vol 105, No. 3, p. 58–59.

26 Žr. ten pat.

27 LEVASSEUR, M. D. Gender Identity Defines Sex: Updating the Law to Reflect Modern Medical Science is Key to Transgender Rights, Vermont Law Review, Summer 2015, Vol. 39 Issue 4, p. 943–1004, Database: Academic Search Complete, p. 1004.

28 Ten pat.

29 Žr. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. [žiūrėta 2016-03-15]. <<http://dz.lki.lt/search/>>.

tuvių kalbos žodyne „lytis“ apibrėžiama kaip: 1. viena iš gyvų būtybių gimčių³⁰ (vyriškoji ar moteriškoji); 2. išvaizda, pavidalas, sudėjimas; 3. išaugimas, subrendimas, sumitimas; 4. forma, tipas, pasireiškimo būdas; 5. žodžio forma; 6. giminė³¹. Kitas apibrėžimas, apimantis lyties suvokimą socialine prasme, lietuvių kalboje nėra vartojamas, o siekiant apibrėžti terminą „gender“, šiuo metu dažniausiai vartojama sąvoka „socialinė lytis“. Anglų kalbos terminų žodyne „gender“ aiškinama kaip giminė, o „sex“ – lytis³². Kembridžo žodyne „gender“ apibūdinama kaip fizinis ir / ar socialinis moteriškos ar vyriškos lyties būvis, „sex“ – vyriška ar moteriška būklė (būtis)³³. Kitame žodyne pateikiami tokie „gender“ sąvokos apibrėžimai: „bet kuris dalijimas į vyrišką ar moterišką rūšis, ypatingai diferencijuojant pagal socialinius ir kultūrinius vaidmenis ar elgesį; panaši žmonių kategorija, kuri yra už ribų skirstymo į moterišką / vyrišką kategorijas ir remiasi individo sąmoningumu ar identitetu“³⁴. Pateikti apibrėžimai parodo sąvokos „gender“ įvairialypiškumą.

Pasak A. Žvinklienės, analizavusios „gender“ termino problematiką, „sociologinės teorijos požiūriu lytis ir gender priklauso skirtingoms socialinio pažinimo tradicijoms. Lytis yra pozityvistinės (esencialistinės) koncepcijos socialinės tikrovės pažinimo kategorija. O gender – tai konstrukcionistinės koncepcijos, interpretuojančios socialinę tikrovę, kategorija, ji apibūdinama kaip socialinė konstrukcija“³⁵. Ji šią sąvoką įvardija kaip politinį socialinių pokyčių įrankį kartu pabrėždama, kad „pagal tą pačią socialinę konstrukcionistinę teoriją gender gali būti laisvas nuo politinių uždavinių pakeisti gender tvarką socialinėje tikrovėje. Jis gali būti taikomas kaip viena iš analitinių kategorijų siekiant pažinti socialinę tikrovę. Gender supratimas atviras teorinėms inovacijoms, o svarbiausia, ką ši sąvoka „įkūnija“ dabartinės savo raidos etape, yra tai, kad ji nėra lytis – gender yra bet kas, tačiau tiktai ne lytis“³⁶.

Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos³⁷ 4 str. 3 dalyje reikalaujama apsaugoti aukų teises, nediskriminuojant dėl lyties (sex) ir socialinės lyties (gender). Šioje Konvencijoje sąvoka „gender“ reiškia „socialiai suformuotus vaidmenis, elgesį, veiklas ir savybes, tam tikroje visuomenėje laikomus

30 Lietuvių kalbos žodyne sąvoka „gimtis“ turi daug reikšmių: gimimas, kilmė; prigimimas, gamta; gimda, iščios; lytis; giminė.

31 Žr. Lietuvių kalbos žodynas. [žiūrėta 2016-03-15]. <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>.

32 Žr. Mokomasis anglų kalbos žodynas, Vilnius: Alma littera, 2007.

33 Žr. Cambridge Dictionaries Online. [žiūrėta 2016-03-15]. <<http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sex>>.

34 Dictionary.com. [žiūrėta 2016-03-15]. <<http://www.dictionary.com/browse/gender?s=t>>.

35 ŽVINKLIENĖ, A. Gender, kurio nėra Lietuvos lyčių studijose, 2006. [žiūrėta 2016-03-20] <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2006~1367157507894/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.

36 Ten pat.

37 Europos tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos, 2011. [žiūrėta 2016-03-20]. <<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046031c>>.

būdingais moterims ir vyrams³⁸. Taigi anglų kalboje vartojami keli terminai, t. y. „sex“ ir „gender“. Terminas „gender“ yra skirtas apibrėžti psichologiniams ir socialiniams lyties tapatybės aspektams. „Sąvoka „gender“ yra kildinama iš lotyniško termino „genus“, kuris reiškia rūšį ar rasę. Ji apibrėžiama kaip savęs suvokimas kaip vyriškos, moteriškos ar nekatrosios lyties³⁹. Sąvoka „gender“ taip pat gali būti grindžiama teisiniu statusu, socialine sąveika, viešumu, asmenine patirtimi ar psichologine aplinka⁴⁰. Pavyzdžiui, J. Healey teigimu, „biologinė lytis (sex) apima fizines savybes, tokias, kaip išorinius lytinius organus, lytį apsprendžiančias chromosomas, lytines liaukas, lytinius hormonus, vidinius reprodukcinis organus. O lytis (gender) yra labiau komplikauta. Tai sudėtingas tarpusavio ryšys tarp individo lyties (biologinės lyties) ir vidinio savęs suvokimo kaip vyriškos, moteriškos, abiejų arba nė vienos (lytinės tapatybės), taip pat matomo savęs pateikimo ir elgesio (lytinės saviraiškos), susijusių su tokiu suvokimu“⁴¹. Taigi šios trys kategorijos – biologinė lytis, lytinė tapatybė ir lytinė saviraiška ir sudaro „gender“ sąvokos turinį, kuris neabejotinai platesnis nei lytis fizine prasme ar biologinė lytis.

L. Palazzani pateikia išsamią šių sąvokų analizę ir, cituodama žymaus lyčių analitiko bei mokslininko J. Money, kuris vienas iš pirmųjų prabilo apie lytinio identiteto reikšmę, mintis, pabrėžia, kad sąvoka „Gender“ konceptualizacija peržengia *sex* (sąvoką – aut. pastaba) metabiologinėje perspektyvoje, kaip išorinė ir vieša saviraiška (kas yra pastebėta socialinėje, istorinėje ir kultūrinėje aplinkoje) ir kaip vidinio bei privataus suvokimo (ką jis jaučia viduje) bandymas⁴². Apibendrinama cituotus J. Money apibrėžimus, J. Palazzani teigia, kad „Money teoretinė perspektyva slypi prigimtinių / išugdytų diskusijų kontekste, tarp biologinio determinizmo / inatizmo ir biologinio indeterminizmo ar aplinkos determinizmo su nuoroda į biologinės įtakos laipsnio apibrėžimą bei asmens identiteto ir elgesio formavimo aplinkos faktorius. Biologinis determinizmas yra tezė, reiškianti, kad fizinė lytis (kurią sudaro genetiniai, hormoniniai, lytinių liaukų, anatominiai ir biologiniai aspektai) apibrėžia lytį (gender – aut. pastaba) nuo gimimo statiškoje, nekintamoje, nepakeičiamoje, nekintamoje elsenoje <...> Ši filosofinė teorija įrodinėja, kad prigimtinis pobūdis, kaip įgimtas pagrindas, lytinio identiteto esmę postuluoja kaip sutampančią su lytimi. Biologinis indeterminizmas yra tezė, kuri teigia, kad lytis (sex – aut. pastaba) yra nediferencijuota nuo gimimo. Aplinkos determinizmas (kurios įgimta teorija yra tematizavimas) konstatuoja, kad aplinka nulemia lytį (gender – aut. pastaba)...“⁴³. Šios filosofinės teorijos iš esmės prieštarauja

38 Ten pat.

39 The Free dictionary. [žiūrėta 2016-02-20]. <<http://www.thefreedictionary.com/gender>>.

40 GHOSH, S. Gender identity and gender role, 2015. [žiūrėta 2015-10-29]. <<http://emedicine.medscape.com/article/917990-overview#a1>>.

41 HEALEY, J. Sexual Orientation and Gender Identity. Australia: The Spinney Press, 2014, p. 3.

42 PALAZZANI, L. Gender in Philosophy and Law. Springer Dordrecht Heidelberg, New York, London, 2012, p. 3.

43 Ten pat. p. 4

viena kitai, kurių viena apsiriboja tik fizine lytimi, kita gi prioritetą teikia socialiniai lyčiai, kaip kintamai.

Kita vertus, anglų kalboje lytinis identitetas visada apibrėžiamas tik kaip „gender identity“, kas reiškia, kad lytinis identitetas yra siejamas tik su socialine lytimi, t. y. asmens suvokimu, kas jis yra lytine prasme. Tačiau tai nereiškia, kad biologinė lytis atlieka antraplanį vaidmenį. Asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose žymima kaip tik biologinė lytis nuo gimimo, pakeitus lytį – naujoji lytis, pripažinta ir patvirtinta teismo medicinos specialistų.

Taigi lytis socialine prasme svarbi pačiam asmeniui, tačiau nemažiau reikšminga yra lytis ir fizine prasme, kuri leidžia asmenį priimti ir suvokti kaip vienos ar kitos lyties atstovą socialinėje aplinkoje.

Nepaisant sampratų įvairovės, dėl vieno dalyko yra aišku, kad *gender* yra platesnė sąvoka nei *sex*. Tačiau daugiau problemų kyla su lyties keitimo operacijomis, nes anglų kalboje ir *gender*, ir *sex reassignment surgery* vartojami kaip sinonimai. Pavyzdžiui, medicininių terminų žodyne *gender reassignment surgery* apibrėžiama kaip „also known as sex change surgery or sex reassignment surgery, gender reassignment surgery is a procedure that changes a person’s external genital organs from those of one gender to those of the other“⁴⁴. Šis apibrėžimas pasako apie lytinių organų keitimą, tačiau vėlgi kyla klausimas – ar įmanoma pakeisti lytį biologine ar / ir socialine prasme? Juk absoliutus lyties pakeitimas neįmanomas (atliekama labiau plastinė lyties korekcijos chirurgija, nes chromosomų pakeisti neįmanoma), tačiau tai paprasčiau padaryti socialine prasme – asmeniui socializuojantis jam / jai priimtinoje aplinkoje, pasirenkant atitinkamus elgsenos, išvaizdos, bendravimo tipus ir pan.

Pažymėtina, kad neseniai Oksfordo žodyne atsirado naujas kreipinys Mx, kuris gali būti naudojamas alternatyviai su kreipiniais Mr, Mrs, Ms. Jis reiškia kreipinį, kuris naudojamas prieš asmens pavardę ar vardą ir pavardę tiems, kurie nori išvengti jų lyties nurodymo, arba tiems, kurie nenori tapatintis su moteriška arba vyriška lytimi⁴⁵. Kaip ir minėta, jau yra valstybių, tokių, kaip, pavyzdžiui, Australija, pripažįtančių trečiosios lyties įregistravimą⁴⁶. Tai turėtų būti skirta visų pirma vadinamųjų hermafroditų pripažinimui, kurių lytis gimus nėra aiški, todėl paliekama apsispręsti vėliau (pvz., Vokietijoje⁴⁷) tačiau, praktiškai, tuo turi teisę naudotis ir asmenys (pvz.,

44 The free dictionary. [žiūrėta 2016-04-02]. <<http://medical-dictionary.thefreedictionary.com/Gender+Reassignment+Surgery>>.

45 Žr. Oxford Dictionaries. [žr. 2015-10-28]. <<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/mx#Mx>>.

46 Žr. NSW Registrar of Births, Deaths and Marriages v Norrie, [2014] HCA 11, 2 April 2014, S273/2013. High Court of Australia. [žr. 2016-01-05].<<http://www.austlii.edu.au/au/cases/cth/HCA/2014/11.html>>.

47 Kaip rodo statistika, vienam vaikui iš 500–1000 reikalingos genitalijų korekcijos. M. Bauer ir D. Truffer teigimu, pradėdant 1996 m. ir baigiant 2014 m. statistikos apie tokius asmenis Vokietijos valdžia nerenka ir neteikia siekiant užtikrinti duomenų slaptumą. Tačiau autoriai

Australijoje), kuriems atliktos lyties keitimo operacijos neturint nieko bendro su hermafroditų požymiais. Bet tuomet kyla lyties pakeitimo pripažinimo problemų: jei lytis pakeičiama iš moteriškos į vyrišką arba atvirkščiai, ar asmuo turi teisę būti įvardytu kaip turinčiu neapibrėžtą lytį? Kita vertus, valstybėse, neturinčiose teisinio trečiosios lyties įtvirtinimo, registruojama moteriška arba vyriška lytis. Autoriaus nuomone, galbūt kaip tik naudingiau asmenims po lyties keitimo operacijos suteikti neapibrėžtos lyties statusą, kadangi lytis, buvusi nuo gimimo, buvo keičiama į priešingą, tačiau asmens įgimtos lyties statusas faktiškai išlieka nepakitęs (lieka tie patys vidiniai lyties organai, chromosomos ir pan.) Tokiu būdu trečiosios lyties įtvirtinimas gali padėti išspręsti ir šeimos kūrimo, santuokos sudarymo, vaikų planavimo, teisės žinoti asmens lytį problemas. Pvz., asmuo, norėdamas kurti tradicinę šeimą, sudaryti santuoką, turi teisę žinoti savo partnerio tikrąją lytį. O trečiosios lyties įvardijimas asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose padėtų išspręsti šias problemas.

Lytinio identiteto įtvirtinimo problemos šiuolaikinėje teisėje

Taigi analizė parodė, kad lytinio identiteto samprata yra pakankamai komplikuota, todėl kitas aspektas, kurį autorius norėtų išanalizuoti – lytinio identiteto problematika teisiniuose dokumentuose. Europos⁴⁸ bei Tarptautinių⁴⁹ žmogaus teisių

su tuo nesutinka, kadangi Vokietijos nevyriausybiinių organizacijų aljansas ryšium su Jungtinių Tautų neįgalių asmenų konvencija yra įtakinga įstaiga, vienoje iš rekomendacijų yra pasiūliusi Vokietijos valdžiai rinkti statistinę informaciją apie tokius asmenis bei vaikų gimimus su lyties anatomijos variacijomis Vokietijos klinikose. Minėti autoriai neretai skubų apsisprendimą operuoti interseksualų kūdikių ar vaikų priskiriant konkrečiai lyčiai prilygina luošinimui ar net išniekinimui, kadangi ateityje tai gali sukelti ilgalaikių fizinių ir psichologinių pasekmių, „įskaitant prarastą ar sutrikusį lytinį jautrumą, sutrikusią medžiagų apykaitą ir ilgalaikę priklausomybę nuo dirbtinių hormonų po kastracijos, skausmingus randus, skausmingą lytinį aktą, šlapimo nelaikymą, rimtas problemas šlapintis, padidėjusį lytinį nerimą, mažesnę seksualinį aktyvumą, nepasitenkinimą funkcinio ir estetinio rezultatais, vertės sumažėjimo ar reprodukcinės galimybės praradimo, labai padidėjusį dažnį dėl sau kenkiančio elgesio ir polinkio į savižudybę, psichikos kančių ir traumų (žr. International Intersex Human Rights NGO. BAUER, M.; TRUFFER, D. Intersex Genital Mutilations Human Rights Violations Of Persons With Variations Of Sex Anatomy [žiūrėta 2015-03-4]. <http://www.institut-fuer-menschenrechte.de/fileadmin/user_upload/PDF-Dateien/Pakte_Konventionen/CRPD_behindertenrechtskonvention/crpd_state_report_germany_1_2011_Parallel_Zwischengeschlecht_en.pdf>.

48 Pvz., Europos Tarybos žmogaus teisių komisaras Thomas Hammarberg dar 2009 m. yra nurodęs tokias rekomendacijas: turi būti nustatytos operatyvios ir skaidrios procedūros keičiant transseksualo tapatybę patvirtinančius dokumentus; padaryti lyties keitimo procedūras, pavyzdžiui, gydymo hormonais, chirurgijos ir psichologinę pagalbą, prieinamą transseksualams, ir užtikrinti, kad jos būtų kompensuojamos viešųjų sveikatos draudimo sistemų ir pan. [žiūrėta 2016-02-03]. <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1476365>>.

49 Pvz., Jungtinių Tautų žmogaus teisių komisaro parengtas dokumentas „Lytinė orientacija ir lytinis identitetas tarptautinėje žmogaus teisėje“, 2012. [žiūrėta 2016-02-03]. <<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/BornFreeAndEqualLowRes.pdf>>.

institucijų pareigūnai ragina valstybes integruoti lyčių aspektą į nacionalinius teisės aktus, tačiau tai daroma pakankamai vangiai⁵⁰.

Pavyzdžiui, Jungtinių Tautų žmogaus teisių komisaro 2012 m. parengtame dokumente „Lytinė orientacija ir lytinis identitetas tarptautinėje žmogaus teisėje“ apibrėžiami penki uždaviniai, įpareigojantys valstybes nares saugoti lesbiečių, gėjų, biseksualų, transseksualų (toliau – LGBT) teises:

Saugoti asmenis nuo homofobinių ar transfobinių smurto išpuolių.

1. Užkirsti kelią kankinimams ir žiaurumui, nežmogiškam ir žeminančiam elgesiui prieš LGBT asmenis.
2. Dekriminalizuoti homoseksualumą.
3. Uždrausti diskriminaciją dėl lytinės orientacijos ir lytinės tapatybės.
4. Gerbti saviraiškos, asociacijų, taikių susitarimų laisves⁵¹.

Ketvirtasis uždavinys siejamas su Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 2 str. 1 dalimi: „Kiekvienas turi teisę naudotis visomis šioje Deklaracijoje paskelbtomis teisėmis ir laisvėmis be jokių skirtumų, pavyzdžiui, dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, turtinės, gimimo ar kitokios padėties“⁵². Nors čia tiesiogiai neįvardijama draudimas diskriminuoti dėl lytinės orientacijos ar lytinio identiteto, tačiau, pasak Komisaro, „tokios frazės, kaip „kitokios padėties“ naudojimas rodo, kad sąrašas nėra baigtinis, kitais žodžiais tariant, diskriminacijos pagrindai nėra galutiniai“⁵³, todėl jie apima diskriminaciją ir kitokiais pagrindais. Remdamasis Žmogaus teisių bei Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetų nuomone, jis pabrėžė, kad „kitokia padėtis“ apima ir lytinę orientaciją bei lytinį identitetą. Tai pasakytina ir apie Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 2 str. 1 dalį: „Kiekviena valstybė, šio Pakto Šalis, įsipareigoja gerbti ir visiems esantiems jos teritorijoje bei priklausantiems jos jurisdikcijai asmenims užtikrinti teises, pripažįstamas šiame Pakte, be jokių skirtumų, tokių kaip rasė, odos spalva, lytis, kalba, religija, politiniai arba kiti įsitikinimai, tautinė ar socialinė kilmė, turtinė padėtis, gimimas ar koks nors kitas požymis“ bei 26 str.: „Visi žmonės yra lygūs įstatymui ir turi teisę į vienodą, be jokios diskriminacijos įstatymo apsaugą. Šiuo atžvilgiu įstatymas turi drausti bet kokią diskriminaciją ir užtikrinti visiems vienodą ir veiksmingą apsaugą nuo diskriminacijos rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių arba kokių nors kitokių pažiūrų, tautinės ar socialinės kilmės, turtinės padėties, gimimo ar kokio nors kito

50 Pvz., Lietuvoje ligi šiolei nėra numatyta lyties pakeitimo sąlygos ir tvarka.

51 Born Free and Equal. Sexual Orientation and Gender Identity in International Human Rights Law, 2012, p. 13. [žiūrėta 2016-02-15]. <<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/BornFreeAndEqualLowRes.pdf>>.

52 Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497.

53 Born Free and Equal. Sexual Orientation and Gender Identity in International Human Rights Law. 2012, p. 40 [žiūrėta 2016-02-15]. <<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/BornFreeAndEqualLowRes.pdf>>.

požymio pagrindu⁵⁴. Taip pat diskriminacijos draudimą nustato Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 7 str.: „Visi žmonės yra lygūs įstatymui ir nediskriminuojami turi teisę į lygią įstatymo apsaugą. Visi turi teisę į lygią apsaugą nuo visokios diskriminacijos, pažeidžiančios šią Deklaraciją, ir nuo visokio tokios diskriminacijos kurstymo“⁵⁵.

Vienoje iš savo išvadų Žmogaus teisių komisaras pabrėžė, kad „narės privalo užtikrinti nediskriminavimą visais savo veiksmais kiekvienam, nepriklausomai nuo seksualinės orientacijos ar lytinio identiteto. <...> Tokie teisės aktai turėtų apimti ir gynimą diskriminacijos aukoms. Narės taip pat turėtų priimti informuotumo didinimo kampanijas ir mokymo programas, kad būtų išvengta diskriminacijos kovojant su diskriminaciniu visuomenės požiūriu.“⁵⁶

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija tiesiogiai nemini ir nenustato lytinio identiteto sampratos. Tačiau Konvencijos 14 str. nepateikia baigtinio diskriminavimo pagrindų sąrašo: „Naudojimasis šios Konvencijos pripažintomis teisėmis ir laisvėmis turi būti garantuojamas be jokios diskriminacijos dėl lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ir kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitokio statuso“. Pareiškėjai, pavyzdžiui, kilus problemų dėl naujos tapatybės pripažinimo pakeitus lytį, kreipdamiesi į Europos žmogaus teisių teismą, dažniausiai jaučiasi diskriminuojami Konvencijos 8 bei 14 str. pagrindais⁵⁷. Nepaisant to, kad Konvencijos 8 str. 1 dalis garantuoja teisę į tai, „kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas“, antroji šio straipsnio dalis nustato tam tikrus apribojimus: „Valdžios pareigūnai neturi teisės kištis į naudojimąsi šia teise, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti“. Todėl vienoje iš bylų *Hämäläinen v. Finland* Teismas netenkino pareiškėjo prašymo dėl galimybės pasikeisti identifikacinių numerių, kadangi pareiškėjas tai norėjo padaryti būdamas santuokoje. Šioje byloje kai kurie teisėjai pateikė ir atskirą nuomonę, kurioje pažymėjo, kad „lyties tapatybė yra ypač svarbus individualios egzistencijos aspektas ir, kad valstybės privalo pripažinti lyties pakeitimą po operacijų transseksualiems asmenims“. Kita vertus, Teismas panašiose bylose lytinio identiteto sąvokos, kaip savęs suvokimo lytine prasme, neaiškina ir dažniausiai traktuoja kita prasme – kaip lyties tapatybę, t. y. sprendžiant lyties identifikavimo asmens dokumentuose problemas⁵⁸.

54 Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3288.

55 Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497.

56 Born Free and Equal. Sexual Orientation and Gender Identity in International Human Rights Law, 2012. p. 40 [žiūrėta 2016-02-16]. <<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/BornFreeAndEqualLowRes.pdf>>.

57 Žr. *Case of Hämäläinen v. Finland*. 37359/09, 16/07/2014.

58 P vz., žr. Europos Žmogaus Teismo sprendimus bylose: I. v. *The United Kingdom* (2002),

Pavyzdžiui, 2011 m. Europos Parlamentas savo rezoliucijoje dėl žmogaus teisių, seksualinės orientacijos ir lytinės tapatybės Jungtinėse Tautose akcentuoja „savo susirūpinimą dėl daugybės žmogaus teisių pažeidimų ir plačiai paplitusios diskriminacijos, pagrįstos seksualine orientacija ir lytine tapatybe, ir Europos Sąjungoje, ir trečiojoje šalyse“⁵⁹; ragina „vyriausiąją įgaliotinę ir valstybes nares bendradarbiaujant su trečiosiomis šalimis Jungtinėse tautose ir kituose tarptautiniuose forumuose, taip pat dvišaliuose dialoguose žmogaus teisių klausimais nuolat remti žmogaus teisių, susijusių su seksualine orientacija ir lytine tapatybe, apsaugą ir pagarbą joms“ ir pan.

Pakankamai didelio Lietuvos visuomenės nepasitenkinimo⁶⁰ sulaukė (laukiama jos ratifikavimo) ir jau minėta vadinamoji „Stambulo konvencija“, susijusi su kova prieš moterų smurtą. Šioje Europos Tarybos konvencijoje dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo⁶¹ nustatytas draudimas diskriminuoti aukas įvairiais pagrindais, kurių vienas yra būtent lytinis identitetas. Kai kurie asmenys išvelgia⁶² grėsmes tradiciniam požiūriui į lytį, tačiau Konvencijos tikslai nurodo, kad turi būti atsisakoma stereotipinių moters ir vyro vaidmenų, įtvirtinant socialinės lyties sąvoką. Nepaisant to, kad šioje Konvencijoje užsimenama ir apie nestereotipinius lyties vaidmenis, tačiau lytis (gender) apibrėžiama kaip binarinė.

Tiesiogiai lytinis identitetas, kaip toks, įvardijamas keleto valstybių teisės aktuose, kaip pavyzdžiui Ontario (Kanados) žmogaus teisių kodekse: „Kiekvienas asmuo turi teisę į vienodą požiūrį dėl paslaugų, prekių ir galimybių, nediskriminuojant dėl rasės <...> lytinio identiteto, lyties išraiškos, amžiaus, vedybinių statuso, šeiminė padėties ar negalios“⁶³. Arba Argentinos lyties identiteto teisės akte (2012)⁶⁴, kur pirmajame straipsnyje „Teisė į lytinį identitetą“ pabrėžiama, kad „visi asmenys turi teisę: a) į jų ly-

Christine Goodwin v. The United Kingdom (2002).

- 59 2011 m. rugsėjo 28 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl žmogaus teisių, seksualinės orientacijos ir lytinės tapatybės Jungtinėse Tautose. [žiūrėta 2016-04-12]. <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2011-0427&language=LT&ring=B7-2011-0523>>.
- 60 P vz., žr. Peticija, raginanti neratifikuoti Stambulo konvencijos. [žiūrėta 2016-04-12]. <http://www.mususeima.lt/lt/naujienos/peticija_raginanti_neratifikuoti_stambulo_konvencijos>. MALINAUSKAS, V. Kodėl Lietuva neturėtų ratifikuoti Stambulo konvencijos?, 2015. [žiūrėta 2016-04-12]. <<http://laisvavisuomene.lt/kodel-neratifikuoti-stambulo-konvencijos/>>. GARŠKAITĖ, R. Vėl žvanga ginklai dėl Stambulo konvencijos, 2014. [žiūrėta 2016-04-12]. <<http://lzinios.lt/lzinios/Lietuvoje/vel-zvanga-ginklai-del-stambulo-konvencijos/193260>>.
- 61 Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos, 2011. [žiūrėta 2016-04-02]. <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>>.
- 62 P vz., žr. MALINAUSKAS, V. Kodėl Lietuva neturėtų ratifikuoti Stambulo konvencijos?. [žiūrėta 2016-04-12]. <<http://laisvavisuomene.lt/kodel-neratifikuoti-stambulo-konvencijos/>>.
- 63 Human Rights Code, R.S.O. 1990, c. H.19. [žiūrėta 2015-07-20]. <<http://www.ontario.ca/laws/statute/90h19>>.
- 64 Gender Identity Law of Argentina. [žiūrėta 2015-09-15]. <<http://tgeu.org/argentina-gender-identity-law/>>.

tinio identiteto pripažinimą; b) į laisvą asmenybės vystymąsi lytinio identiteto atžvilgiu; c) į traktavimą pagal jų lyties tapatybę ir, visų pirma, tokiu būdu identifikuojant dokumentais, įrodančiais tapatybę, atsižvelgiant į vardą / us, atvaizdą ir lytį, kuri yra įrašyta. Čia taip pat nurodoma, kad pakeitus lytį galima pasikeisti vardą, atvaizdą. Lytinis identitetas įtvirtintas ir kai kurių Jungtinės Amerikos valstijų, pvz., Masačiusetas, Minesota, Ilinojus, Vašingtonas, Kalifornija, Nevada, Naujasis Džersis, teisės aktuose. Tačiau ir Jungtinėse Amerikos Valstijose nesutariama dėl Civilinių Teisių Akto (1964)⁶⁵ VII dalies, ar draudimas diskriminuoti dėl lyties apima ir lytinį identitetą.

Fragmentiškas dėmesys lytiniam identitetui valstybių teisės aktuose nereiškia, kad tiesioginis tokios sąvokos neįvardijimas rodo šios teisės nepripažinimą. Tai gali būti daroma remiantis ir bendraisiais jau minėtais tarptautiniais dokumentais, tokiais kaip Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Piliietinių, politinių teisių paktas ir pan. aiškinant plečiamuoju aspektu, kadangi nėra pateikiamas baigtinis diskriminavimo pagrindų sąrašas. Pvz., Lietuva prisijungė prie šios deklaracijos 1991 m. kovo 12 d. Nors Deklaracija yra rekomendacinio pobūdžio, jos nuostatų valstybės narės neturėtų ignoruoti.

Džokjakarta (Yogyakarta)⁶⁶ principuose, kurie 2006 m. mokslininkų grupės iš 25 šalių buvo patvirtinti Indonezijoje, 2 principas teigia: „Kiekvienas turi teisę naudotis visomis žmogaus teisėmis be jokios diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos arba lytinio identiteto. Kiekvienas turi teisę į lygybę prieš įstatymą be jokios diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos arba lytinio identiteto. Kiekvienas turi teisę į lygybę prieš įstatymą ir lygią teisinę apsaugą be jokios diskriminacijos, nepaisant to, ar tai turės poveikio naudojimuisi kita žmogaus teise. Įstatymai turėtų drausti bet kokią tokio pobūdžio diskriminaciją ir garantuoti visiems žmonėms lygią ir efektyvią apsaugą nuo jos. Diskriminacija seksualinės orientacijos arba lytinio identiteto pagrindu apima bet kokią išskyrimą, suvaržymą ar pirmenybės teikimą dėl seksualinės orientacijos arba lytinio identiteto, kuriuo siekiama arba dėl kurio netenkama ar sumažinama lygybė prieš įstatymą arba vienoda teisinė apsauga, arba galimybė būti pripažintam žmogaus teisių subjektu ir lygiai su visais naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis. Diskriminaciją dėl seksualinės orientacijos arba lytinio identiteto gali, ir kaip dažniausiai nutinka, sustiprina kiti pagrindai, įskaitant lytį, rasę, religinius įsitikinimus, sveikatos būklę ir ekonominę padėtį“⁶⁷. Pažymėtina, kad šis dokumentas yra tik rekomendacinio pobūdžio, o jame įtvirtinti principai nėra privalomi ir negarantuoja seksualinių mažumų teisinio statuso.

65 Civilinių teisių aktas, 1964. [žiūrėta 2016-04-02]. <<https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/STATUTE-78/pdf/STATUTE-78-Pg241.pdf>>.

66 2006 m. lapkričio 6-9 d. Indonezijoje, Džokjakartos mieste vykusioje konferencijoje susirinkus pasaulio seksualinių mažumų teisių ekspertams buvo parengtas ir priimtas Džokjakartos principų rinkinys, skirtas seksualinių mažumų teisėms ginti.

67 Džokjakarta principai. [žiūrėta 2015-07-26]. <<http://www.lgl.lt/assets/Dzokjakarta-inernetui1.pdf>>.

Yra autorių, kurie kritiškai vertina tokios sąvokos, kaip lytinis identitetas, intervenciją į tarptautinius žmogaus teisių dokumentus. Pavyzdžiui, M. Waites, diskutuodamas apie LGBT įtakos jėgą politikams, pabrėžia, kad „kol santykiai tarp visuotinio ir vietinio lygių yra komplikuoti, tarpininkaujant ir aiškiai neapibrėžiant, yra pasiūlyta, kad kategorijų „seksualinė orientacija“ ir „lytinis identitetas“ įtvirtinimas kaip pagrindinių visuotinių žmogaus teisių diskurso elementų signalizuoja apie naujos diskursyvos struktūros įkūrimą, kas gali būti pavadinta besiformuojančia „pasauline neįprastųjų (queer – aut. pastaba) politika“⁶⁸. Reikia pripažinti, kad tokia įtaka pirmiausiai skverbiasi į politiką, reikalaujant keisti teisės aktus ar aiškinti juos kitaip. Tai rodo ir Europos žmogaus teisių teismo praktika, pavyzdžiui, palaiapsniui švelninanti požiūrį bylose dėl lyties keitimo pripažinimo asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose. Tačiau, pasak autoriaus, „ne tik teisėje ir politikoje, bet ir per švietimą bei išradingą viešumą įsipareigojimas kultūrai ir visuomenei yra gyvybiškai svarbi užduotis pasaulinei queer politikai“⁶⁹. Autoriaus nuomone, tai turėtų būti daroma pirmiausiai.

Išvados

1. Lytinio identiteto sąvoka neapsiriboja vien tik fizine žmogaus lytimi, o leidžia žvelgti į žmogaus vidinį asmeninį savo lytiškumo suvokimą. Tačiau kartu šios sąvokos svarbos akcentavimas bando suvienodinti vyriškos ir moteriško lyčių skirtumus bei skatina atsisakyti binarinės lyčių sistemos.
2. Kadangi lietuvių kalboje neturime tikslaus anglų kalbos termino „gender“ apibrėžimo, bandoma apsiriboti sąvoka „socialinė lytis“. Kita vertus, ir „gender“ termino reikšmė anglų kalboje yra daugialypė ir apibrėžiama kaip giminė, fizinis ir / ar socialinis moteriškos ar vyriškos lyties būvis, psichologiniai ir/ar socialiniai lyties tapatybės aspektai ir kt. Nepaisant sampratų įvairovės, pripažįstama, kad „gender“ yra platesnė sąvoka nei „sex“, ir jos turinys pasireiškia per asmens vidinį suvokimą ir išorinę saviraišką. „Gender“ sąvoka yra kintanti ir iš esmės atvira teorinėms inovacijoms.
3. Nepaisant to, kad nei Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Piliетinių, politinių teisių paktas, nei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija neįvardija draudimo diskriminuoti dėl lytinio identiteto, tačiau, atsižvelgiant į modernios visuomenės gyvenimo aktualijas ir tai, kad diskriminavimo pagrindų sąrašas nėra baigtinis, šių dokumentų nuostatos gali būti aiškinamos apimant ir draudimą diskriminuoti lytinio

68 WAITES, Matthew. Critique of ‘sexual orientation’ and ‘gender identity’ in human rights discourse: global queer politics beyond the Yogyakarta Principles, Contemporary Politics Vol. 15, No. 1, March 2009, 137–156. p. 138–139.

69 Ten pat. p. 153.

identiteto pagrindu. Kita vertus, lytinio identito svarba turi būti akcentuojama ne vien tik svarstant ir kuriant tam tikras „deklaracijas“ (pvz., Džokjakarta principai, Stambulo konvencija), o pirmiausiai užsiimant švietėjiška visuomenės veikla.

CONCEPT OF GENDER IDENTITY AND PROBLEMS IN MODERN LAW

Daiva Petrėnaitė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Gender identity is important for each person's life, because the true self-perception of gender identity opens the way to self-realization within the social environment. However, there has been no attention to this theme in Lithuania, it is a relatively new and therefore analysed less. The aim of this article is to analyse the concept of gender identity and problems with legalization in modern law. The study revealed that the concept of gender identity is not only limited to physical human sex, but it allows looking into a person's internal perception of their own sexuality. The Lithuanian language has no precise English term for "gender" definition, so they try to use the concept of "social gender". Moreover, the term "gender" possesses a multitude of definitions within the English language and could be described as relating to family, physical and / or social male or female existence, psychological and / or social aspects of gender identity and so on. International legal documents do not specify the prohibition of discrimination based on gender identity, but some norms (about status) are recommended in the interpretation of it in a broad aspect by officials. This illustrates that the influence of non-traditional policy plays a higher role in modern society. It should be emphasized that the importance of gender identity not only allows public consideration and the creation of types of 'declarations', but also with public perception of the situation in facilitating educational activities.*

Keywords: *gender identity, sex, gender, transgender*

Daiva Petrėnaitė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės instituto doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: konstitucinė teisė, teisės filosofija, žmogaus teisės, bioteisė.

Daiva Petrėnaitė, PhD student of the Institute of Public Law, of the Faculty of Law, of Mykolas Romeris University. Main fields of research: constitutional law, philosophy of law, human rights, biolaw.